

Foto: Maria Pettersson

HÄSTLIV

När det är dags att ta farväl
Utgåva 2, 2019

www.hastnaringen.se

INNEHÅLL

1.	INLEDNING	4
2.	SAMMANFATTNING	5
3.	BAKGRUND	6
4.	ANALYS AV HÄSTENS DEFINITION	7
	4.1 Livsmedelsproducerande djur	
	4.2 Lantbrukets djur	
	4.3 Bruksdjur	
5.	NÄR HÄSTENS LIV ÄR ÖVER	9
	5.1 Alternativ i slutet på hästens liv	
	5.2 Avlivningsmetoder	
	5.3 Vad händer med hästens kropp?	
	5.4 Nuvarande slakt- och avlivningsstruktur	
	5.5 Slakt av häst i Sverige	
	5.6 Analys av nuvarande slakt- och avlivningsstruktur	
6.	HÄSTEN I DEN SVENSKA LIVSMEDELSKEDJAN	16
	6.1 Marknaden för hästkött	
	6.2 Livsmedelsskandalen 2013	
	6.3 Hästpass och läkemedel	
	6.4 Information och kommunikation till hästägare	
7.	REFLEKTION	20
8.	ÖVRIGT	21
	8.1 Referenser	
	8.2 Länkar	

1. INLEDNING

Under 2012 drevs projektet *Hästliv* för första gången, för att ta ett brett samlat grepp om frågor som rör slutet på hästens liv. Projektet drevs då via Hästnäringens Nationella Stiftelse (HNS) i samverkan med bland annat Jordbruksverket, LRF, Sveriges Lantbruksuniversitet och landets hästorganisationer. Rapporten från projektet publicerades under våren 2013 och finns att läsa i sin helhet på vår hemsida.

Samma vår uppdagades livsmedelsskandalen där kött i olika helfabrikat visades komma från andra djurslag än det som angavs på innehållsförteckningen. Många minns säkert skandalen där hästkött angavs som nötkött och trots att detta inte skett i Sverige eller med svenska råvaror kom det att få stor påverkan för hästens roll i den svenska livsmedelskedjan och på svenska slakterier.

Under 2019 lyfter HNS projektet på nytt, i samarbete med LRF, om än i mindre omfattning denna gång. Återigen sätts ljuset på hästens roll i livsmedelskedjan, men också på alternativen som finns när hästens liv måste avslutas. I samband med detta ger vi ut en reviderad version av rapporten och det är den du nu läser. Många delar är kvar sedan sist, lika aktuella nu som då. Andra uppdaterade med nya siffror eller bestämmelser. Vill du lära dig ytterligare finns mer information på vår hemsida och länkat i slutet av denna rapport.

Stockholm 2019-11-14

Maria Pettersson, HNS & Stina Ernstsson, LRF

Hästnäringens Nationella Stiftelse (HNS) arbetar för och med den svenska hästnäringen. HNS är en paraplyorganisation med uppdrag att genom kunskap och samverkan långsiktigt stärka och utveckla svensk hästsektor. Detta blir verklighet genom satsningar på bland annat utbildning, hästuppfödning och ungdomsverksamhet. HNS ansvarar också för en hållbar och rationell verksamhet av Hästnäringens Riksanläggningar – Flyinge, Ridskolan Strömsholm och Wängen, samt forskning och utveckling via Stiftelsen Hästforskning.

HNS – hästen utvecklar och förenar Sverige

2. SAMMANFATTNING

Hästens definition i det moderna svenska samhället är varierande beroende på verksamhet eller användningsområde. Grundförutsättningen är att alla hästar är **livsmedelsproducerande djur**, dessutom har hästar länge varit en naturlig del av lantbruket och är fortfarande ett **lantbrukets djur**. Förr användes hästar i det dagliga arbetet i jord- och skogsbruk, i dagens samhälle är hästen ett mer mångsidigt **bruksdjur** med en mängd olika användningsområden inom sport och upplevelseverksamhet.

För att hästägare ska kunna ta ett väl avvägt beslut i situationen som uppstår när de måste avliva sin häst, är det bland annat viktigt att kunna skilja på innebörden av olika alternativ, då de ofta skiljer sig åt i praktiken. Metoden som används vid avlivning kan vara samma oberoende av om hästen ska slaktas till livsmedel eller inte, det är platsen och kroppens hantering efter avlivningen som skiljer. Hästägare har två huvudsakliga alternativ att ta ställning till när hästens liv ska avslutas; **slakt på slakteri** till livsmedelsanvändning eller **annan avlivning** följt av omhändertagande via begravning, kremering eller energiåtervinning (även kallat destruktion).

När det gäller hantering och omhändertagande av döda hästar finns brister ur flertalet perspektiv och fördelar kan lyftas fram med en större andel hästar i den svenska livsmedelskedjan:

- Att ta tillvara på svenskt hästkött i livsmedelskedjan är fördelaktigt ur både resurs- och hållbarhetsperspektiv och är även överlägset konsumtion av importerat kött.
- Slakt är ekonomiskt fördelaktigt för hästägare jämfört med annan avlivning och omhändertagande som är förknippat med höga kostnader.
- Processer som idag används för att omhänderta kroppar efter avlivade hästar kan ha effekter vilka innebär påverkan på både klimat och närmiljö.
- Fler svenska hästar som slaktas är positivt för svenska slakterier, en jämnare och större tillgång på hästar för slakt kan medföra ökad lönsamhet och på sikt fler arbetstillfällen.

Av det totala antalet hästar som årligen avlivas är det i nuläget knappt en tredjedel som slaktas för användning i livsmedelskedjan. År 2018 tog sammanlagt 20 slakterier i Sverige emot hästar för slakt, en rejäl minskning sedan 2012 då 34 stycken tog emot häst. Det innebär att antalet tillgängliga slakterier nu är betydligt färre än för tio år sedan. Majoriteten av de svenska slakterierna som tar emot hästar anpassar sin verksamhet för att passa både hästar och hästägare.

Det finns i nuläget problem med att *få* hästar slaktas – men även att många inte *kan* slaktas på grund av läkemedelsbehandlingar och felaktig hantering av hästpass. Hästägare och veterinärer bör föra en dialog i samband med läkemedelsbehandlingar och innan hästar utesluts från livsmedelskedjan.

Den stora utmaningen för att få in fler hästar i livsmedelskedjan är att människor handlar annorlunda när det väl gäller; d.v.s. hästägare väljer slaktalternativet och har kunskap om de krav som då finns, butiker och restauranger saluför och marknadsför hästkött och konsumenter väljer att köpa och äta svenskt hästkött.

3. BAKGRUND

Hästens roll i Sverige har förändrats avsevärt under det senaste seklet. Från att ha använts som ett nyttodjur i lantbruket, försvaret och vid transporter till att idag huvudsakligen användas för sport- fritid- och upplevelseverksamhet. Tidigare hade hästen även en relativt tydlig roll som livsmedelsproducerande djur. Idag är den rollen inte lika självklar. Under de senaste tjugo åren har slakten av häst i Sverige minskat betydligt. Slakteriet är inte det enda alternativet i slutet av hästens liv och majoriteten av Sveriges hästägare väljer nu att avliva hästen hemma och därefter omhänderta kroppen på olika sätt. Flertalet brister kan lyftas fram med nuvarande situation:

- Med tanke på det hållbarhetsperspektiv som kännetecknar dagens samhälle är hanteringen och omhändertagandet av döda hästar inte tillfredsställande. Hanteringsprocesser av hästkroppar och diverse transporter bidrar till en negativ klimatpåverkan.
- Det krävs en bättre struktur för att ta tillvara på tillgängliga resurser och användbara livsmedel. Stora delar av världen står inför en hotande livsmedelsbrist, i nuläget bränns eller destrueras stora mängder hästkött vilket ur ett globalt perspektiv är slöseri med resurser.
- Avlivning och omhändertagande av hästkroppar är kostsamt. I förlängningen kan dyra avlivningsalternativ vara negativt för djurvälståndet då det ökar risken för att hästar skänks bort mot ett många gånger osäkert öde. Slakt till livsmedel är det enda alternativet för den som vill, eller behöver, undvika en stor utgift när hästen ska avsluta livet.
- I Europa transporteras hästar långa sträckor, under dåliga förhållanden, till slakt i länder med större efterfrågan och högre avräkningspris. Risken finns att även hästar från Sverige råkar ut för denna hantering.
- Efterfrågan på hästkött i Sverige är större än vad som slaktas, därför importeras omkring 200 ton kött varje år, vilket motsvarar ungefär 20% av konsumtionen. Ökad slakt kan bidra till minskad import vilket resulterar i färre långväga transporter och förbättrad resurshushållning.
- Val av läkemedel och hantering av hästpasset avgör om en häst kan slaktas till livsmedel. För konsumentens säkerhet är det viktigt att hästar som blir behandlade med vissa läkemedel inte hamnar i livsmedelskedjan. Vilket endast garanteras om hästpass hanteras korrekt och hästägare alltid informeras om karenstider och konsekvenser av olika behandlingar.
- Flera av de läkemedel som används till hästar uppfyller inte kraven för att en begränsad karenstid ska kunna fastställas. I vissa fall kan alternativa läkemedel användas, och i dessa fall är det viktigt med tillräcklig kunskap hos veterinärer och hästägare om olika behandlingsalternativ. I andra fall är tillgången till alternativa preparat begränsad och här kan ytterligare forskning behövas.

Projektet *Hästliv* initierades från ovanstående problemområden, under 2019 har projektet lyfts på nytt. Syftet är fortfarande detsamma, d.v.s. att belysa situationen som uppstår när en häst inte kan, eller ska leva vidare, samt att sprida kunskap om olika alternativ i slutet av hästens liv och även dess ekonomiska och praktiska innebörd. Projektets syfte har även varit att lyfta fram fördelar med det svenska slaktalternativet.

4. ANALYS AV HÄSTENS DEFINITION

Hästens plats i det svenska samhället har förändrats, för femtio år sedan användes hästar på ett annorlunda sätt. Hästen var fortfarande vanligast förekommande på landsbygden i eller omkring jordbruk. Numera finns majoriteten av landets hästar i tätortsnära områden och hästen ses allt mer som en familjemedlem och ett husdjur. Förändringen innebär att hästens definition blivit allt mer tydlig och förändrats. I samband med utredningen om ny Djurskyddslag (2011) diskuterades till exempel om hästen i framtiden skulle betraktas som ett sällskapsdjur eller ett produktionsdjur. Utredaren valde att beskriva hästen under sällskapsdjur med motivationen att *”en stor del av hästpopulationen i dag är sport-, hobby- och sällskapsdjur”* och att *”mellan hästen och människan finns emellertid oftast en personlig relation som mer liknar den som brukar finnas mellan människan och övriga sällskapsdjur än den som en producent av lantbruksdjur har till sina djur”*. Förslaget mötte dock kritik, hästnäringen klargjorde att man inte önskade hästen skild från övriga lantbruksdjur. Denna utredning låg grund för den nya djurskyddslag som kom 2018.

Det är tydligt att hästens definition i det svenska samhället är mycket varierande beroende på verksamhet eller användningsområde. Att fastställa endast en definition av hästen är därför inte lämpligt. Grundförutsättningen är att alla hästar är **livsmedelsproducerande djur**, dessutom har hästar länge varit en naturlig del av lantbruket och är fortfarande ett **lantbrukets djur**. Förr användes hästar i det dagliga arbetet i jord- och skogsbruk, i dagens samhälle är hästen ett mer mångsidigt **bruksdjur** med en mängd olika användningsområden.

4.1 Livsmedelsproducerande djur

I såväl EU:s lagstiftning, som i den svenska, är hästens grunddefinition alltid **livsmedelsproducerande djur**. För att möta krav som finns på livsmedelsproducerande djur används därför hästpass inom EU. Passet ska säkerställa hästens identitet, vara ett hjälpmedel för att begränsa spridningen av smittsamma sjukdomar och säkerställa att läkemedel inte hamnar i livsmedel. Hästar som slaktas för att bli livsmedel genomgår inspektioner för att garantera att djuret är säkert att använda till livsmedel. På slakteriet kontrolleras hästpasset, den officiella veterinären utför en besiktning av hästen innan slakt samt även besiktning och provtagning av slaktkroppen. Om hästen godkänns vid alla moment får det säljas till konsumenter.

Hästpasset gör det även möjligt att undanta hästar från livsmedelsanvändning genom att intyga det på avsedd plats i hästpasset. Det innebär att hästar tack vare hästpasset kan behandlas med vissa läkemedel som inte är tillåtna för livsmedelsproducerande djur. I båda fallen blir konsekvensen att hästen aldrig kan slaktas och ingå i livsmedelskedjan, vilket i sin tur innebär att hästen inte längre är ett livsmedelsproducerande djur. Som hästägare, är det viktigt att överväga för och nackdelarna med att undanta hästen från livsmedelkedjan samt att vara medveten om att beslutet gäller för resten av hästens liv.

4.2 Lantbrukets djur

Hästnäringen är en viktig del i svenskt lantbruk inte minst ur ekonomiskt perspektiv. Den direkta omsättningen kommer främst från foder, strö, gödsel, inackorderingar, brukshästverksamhet och beteshållning, till detta tillkommer även indirekta och inducerade ekonomiska effekter. Nästan allt foder till landets hästar produceras i det svenska lantbruket, av hästhållare eller lantbrukare med andra verksamheter. Hästen är också en viktig del i landsbygdsföretagande genom bland annat avel, uppfödning eller turism och därmed viktig för en levande svensk landsbygd.

Det svenska lantbruket går mot en mer intensiv produktion, som är koncentrerad till vissa geografiska områden. Utvecklingen kan försämra möjligheterna att behålla de öppna landskap som är ett signum för Sverige. En förutsättning för att bevara öppna landskap är fungerande betesmarker. Hästar är utpräglade betesdjur och Sveriges 355 000 hästar bidrar till över 500 000 hektar öppen landsbygdsmark genom sina behov av foder och bete. I nuläget finns fler hästar än mjölkkor i Sverige vilket ger hästhållare möjlighet att upplåta sina hästar som betesdjur till lantbrukare med få djur men mycket betesmark. Det finns även tillfälle för samarbete mellan

hästhållare och lantbrukare exempelvis i form av växelbete på marker mellan hästar och andra djur vilket kan minska parasittrycket.

4.3 Bruksdjur

Svenska hästar används idag i en mängd olika verksamheter och aktiviteter. Gemensam nämnare för alla förekommande verksamheter, oavsett nivå, kontinuitet eller omfattning, är att hästen brukas d.v.s. används aktivt på något sätt, vilket gör hästen till ett modernt **bruksdjur**.

Hästen är en arbetspartner, vi arbetar tillsammans med våra hästar i verksamheter som avel, turism, lantbruk, skogsbruk, ridskoleverksamhet, trav och galopp, rid- och körsport eller slutligen livsmedelsproduktion. I känsliga miljömarker är användning av hästar fördelaktigt jämfört med skogsmaskiner som kan orsaka stora skador. Det är speciellt positivt vid selektiv avverkning då det är viktigt att skydda plantor och träd som ska växa vidare. Hästkrafter kan även användas i lokalnära arbeten som gräsklippning av allmänna ytor på sommaren och snöplogning på vintern. Att använda hästar istället för maskiner inte bara minskar miljöpåverkan det kan också upplevas positivt av människor i närmiljön.

5. NÄR HÄSTENS LIV ÄR ÖVER

För att hästägare ska kunna ta ett väl avvägt beslut i situationen när hästens liv måste avslutas, är det bland annat viktigt att kunna skilja på innebörden av olika alternativ, då situationerna ofta skiljer sig åt i praktiken. Metoden som används vid avlivning kan vara samma oavsett alternativ, det är platsen och kroppens hantering efter avlivningen som varierar.

5.1 Alternativ i slutet på hästens liv

Slakt på slakteri: Hästen avlivas på ett slakteri med syftet att kroppen ska kunna tas omhand till livsmedel. Slakt på slakteri kan inte ske om hästen av någon anledning inte kan transporteras till slakteriet eller om den har en smittsam sjukdom.

Annan avlivning: Hästen avlivas på en plats vald av ägaren, till exempel hemma vid stallet eller på en hästklinik. Vid annan avlivning finns inga krav avseende livsmedelssäkerhet eller kontroll av hästens pass. Efter hästens död måste kroppen omhändertas på något sätt och idag finns i princip tre huvudsakliga alternativ; begravning, kremering eller energiåtervinning (även kallat destruktion).

Ytterligare en möjlighet är att avliva hästen på en djurpark för att bli rovdjursmat. För närvarande erbjuder ett fåtal djurparker i Sverige den möjligheten men antalet hästar är försumligt (ca 100 hästar/år) och därför har alternativet inte inkluderats vidare i projektets analyser.

5.2 Avlivningsmetoder

Mekanisk avlivning: Avlivningsproceduren kräver två moment; *bedövning* och *avblodning*. Först bedövas hästen med en bultpistol (alt. skjutvapen) som avfyras mot pannan. Bulten eller kulan/projektilen penetrerar hästens hjärna och orsakar en hjärnskakning och skada på hjärnvävnaden, vilket direkt gör hästen medvetslös och den faller ihop. Efter bedövningen krävs att hästen avblodas snarast (inom 60 sekunder), vilket sker genom att öppna halspulsådern. Avblodningen av det bedövade djuret är själva avlivningen, genom att kroppen töms på blod stannar också hjärtat. Vid slakt på slakteri används uteslutande mekanisk avlivning men det är även mycket vanligt vid annan avlivning.

BULTNING = bedövning

AVBLODNING = avlivning

Medicinsk avlivning: Medicinsk avlivning får endast utföras om en veterinär finns tillgänglig. Processen inleds med att en permanentkanyl läggs i en ven på hästens hals. Där injiceras sedan det giftiga avlivningspreparatet. Hästen avlider av att centrala nervsystemet slutar fungera och den får andnings- och hjärtstillestånd. Vid injektionen med avlivningsvätska faller hästen ihop, tar några andetag och slutar sedan andas. Strax därefter slutar hjärtat slå och alla reflexer försvinner. I enstaka fall händer det att hästen kastar sig kraftigt innan den lägger sig. Medicinsk avlivning kan ske på en klinik eller hemma vid stallet.

5.3 Vad händer med hästens kropp?

Slakt på slakteri: När hästen är avlivad tar slakteriet hand om kroppen, den styckas och säljs vidare till förädlare som använder kroppen till livsmedelsprodukter eller återförsäljare som saluför styckningsdetaljer till butiker. Hästägaren får betalt av slakteriet i form av en *avräkningsnota*. Betalningen avser vikten på det kött som kan användas, vilket generellt motsvarar hälften av hästens levande vikt. Priset kan variera men har i genomsnitt legat omkring fem kronor per kilo de senaste åren. Slakt beskrivs ytterligare under punkten *5.5 Slakt av häst i Sverige*.

Energiåtervinning: Det vanligaste sättet att omhänderta döda hästar kallas ofta för *destruktion*. Det är mer korrekt att benämna processen *energiåtervinning*, eftersom hästkroppen slutligen omvandlas till en produkt som vid förbränning genererar energi.

Energiåtervinning sker av företaget Konvex som processar kroppar av döda hästar och produktionsdjur vidare till slutprodukten Biomal. Processen innebär att djurkropparna krossas och mals till en homogen massa, därefter tillsätts myrsyra för att sänka pH-värdet. Ett lågt pH-värde motverkar jäsning under lagring och transport och kan även avdöda vissa smittoämnen. Slutprodukten Biomal kan sedan användas som förbränningsmaterial på energianläggningar och har då ett energiinnehåll motsvarande skogsflis. Att ta fram Biomal är en relativt ny process, tidigare var det vanligast att kroppar från döda djur maldes och steriliserades med värme för att därefter kunna separera kött-, benmjöl och fett. Processen innebär att materialet måste värmas vid flera tillfällen vilket medförde skarp luktutveckling. Vid framställningen av Biomal krävs inte värme vilket är positivt för närmiljön.

Svensk Lantbrukstjänst samlar in döda djur till Konvex. De är den enda aktören med riksomfattande insamling av döda djur. Lokala entreprenörer finns utspridda över hela landet med undantag för vissa områden i Norrlands inland. Entreprenörerna samlar in djurkroppar via regelbundna turer ca 2 – 3 gånger per vecka. Det går även att beställa direkthämtning, avlivning eller transport av en död häst till obduktion.

Kremering: Hästägare kan välja mellan allmän kremering (flera djur kremeras ihop) eller separat kremering (bara ett djur). Vid separat kremering finns möjlighet att få tillbaka askan efter hästen.

På kremeringsanläggningen ID-märks hästen och förvaras i kylrum. Vid kremeringen används en stor ugn där förbränning sker under mycket hög temperatur, ca 850 grader. Vid separat kremering rensas ugnen från aska och sedan läggs endast ett djur ner. När det gäller häst kan man av kostnadsskäl välja att separatkremera endast en del av hästen. Efter en separat kremering samlas all aska upp i en urna. Askan efter en kremering av en stor häst väger mellan 25 och 30 kg. Hästägaren kan själv bestämma vad den vill göra med askan, en del väljer till exempel att sprida ut askan i hästens hage.

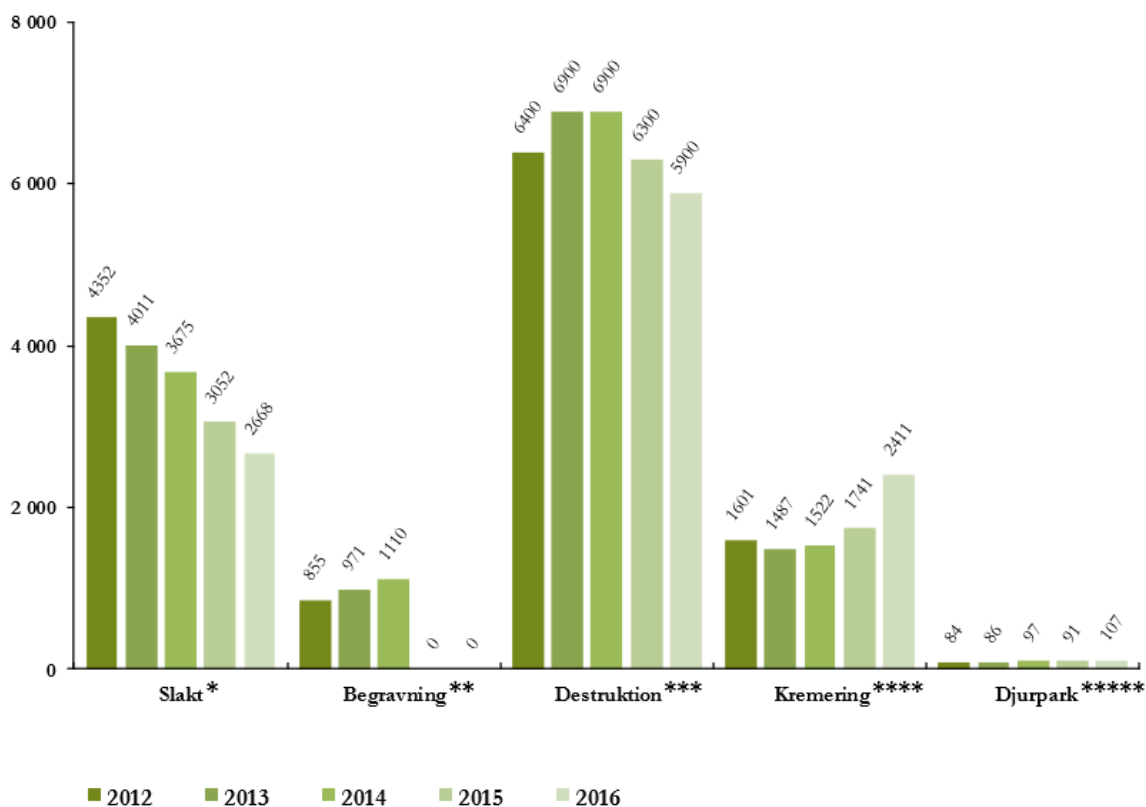
För närvarande finns tre anläggningar i Sverige som officiellt kremerar häst; Statens Veterinärmedicinska Anstalt i Uppsala, Hästkrematoriet Ellenberga, nära Munka-Ljungby i Skåne och Hästkrematoriet i Norrland utanför Luleå.

Begravning av häst: För hästar, och sällskapsdjur som hund och katt, finns regler som tillåter att kroppar från enstaka döda djur får grävas ned, något som är förbjudet för övriga produktionsdjur. Vid nedgrävning av kroppen måste kommunens anvisningar och EU-lagstiftningen följas. EU-lagstiftningen innebär bland annat att kroppen måste grävas ner på en plats där den inte utgör en hälsorisk för människor och djur eller en risk för miljön. Den innebär även att kroppen måste grävas ner så att inte kött- eller allätande djur får tillgång till den. Kommunens anvisningar kan bland annat ange avstånd till bebyggelse och beröra markförhållanden för att undvika risker för vattendrag och grundvatten. Mer information finns hos Jordbruksverket, länkad i slutet av rapporten.

5.4 Nuvarande slakt- och avlivningsstruktur

En avsikt med *Hästliv* har varit att beskriva hur många hästar som årligen avlivas eller slaktas i Sverige och hur dessa hästar sedan omhändertas. Hösten 2017 gav HNS ut den senaste versionen av rapporten "*Hästar och uppfödare i Sverige*" där även antalet omhändertagna hästkroppar sågs över och jämfördes med antalet hästar som avregistreras hos den organisation som utfärdat hästens pass. Detta gav en tydlig bild av att många hästägare inte avregistrerar sin häst när den avlider då antalet avregistrerade hästar var betydligt lägre än hur många hästkroppar som vid personlig kontakt med respektive aktör angetts tagits om hand.

Tidigare har det gjorts beräkningar på hur många hästar som uppskattningsvis avlivas varje år, baserat på en skattning av det totala antalet hästar och hästars medellivslängd. Detta blir väldigt osäkra beräkningar eftersom många hästar avlivas av andra orsaker än ålder. Det blir tydligt att det är viktigt att arbeta med kunskapen till hästägare om att de ska avregistrera sin häst när den avlider för att i framtiden få bättre koll på hur många hästar som avlider och hur kropparna tas omhand.

* Jordbruksverket

** Samtliga Länsstyrelser

*** Konvex AB

**** SVA, Hästkeratoriet Ellenberga, Ett värdigt slut Ålberga, ViVet

***** Svenska Djurparksföreningen

Bild från rapporten ”Hästar och uppfödare i Sverige” utgiven 2017. Diagrammet visar antalet döda hästar som tagits omhand på olika sätt. Tidigare krävdes tillstånd från Länsstyrelsen för att få begrava hästar, då fördes statistik på hur många sådana tillstånd som gavs varje år. Kravet avskaffades 2015 och därför finns bara statistik fram till och med 2014.

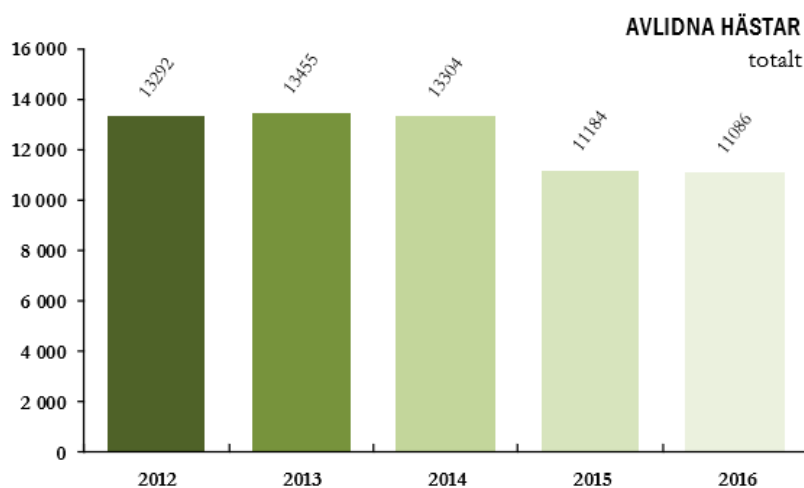

Bild från rapporten "Hästar och uppfödare i Sverige" utgiven 2017. Diagrammet visar det totala antalet döda hästar och antalet rapporterade som döda till avelsförbunden. Bara drygt hälften av dödsfallen rapporterades in.

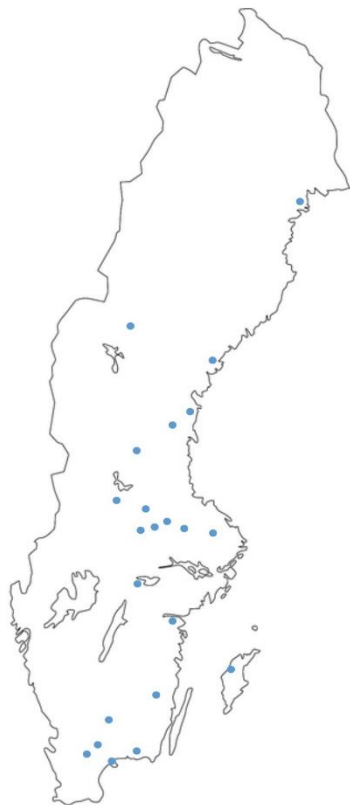
Jordbruksverkets officiella slaktstatistik beskriver antalet hästar som slaktats och *godkänts* för livsmedelsanvändning i Sverige. Som komplettering har uppgifter begärts ut även från Jordbruksverkets registerenhet som även registrerar antalet *besiktigade* djur. Besiktigade är alla som varit på slaktbandet, d.v.s. avlivats. Siffran som redovisas är därför högre än den officiella slaktstatistiken och motsvarar samtliga hästar som avlivats på slakterier eller godkända livsmedelsanläggningar (t.ex. nödslaktsservice).

Antalet begravningsstillstånd har inhämtats genom personlig kontakt med landets samtliga Länsstyrelser, detta var ett krav för begravning till och med 2014. Sedan 2015 krävs bara att kommunen godkänner platsen och inte ett officiellt tillstånd. Fakta om antal hästar som omhändertagits genom energiåtervinning eller kremation har samlats in från respektive anläggning.

Antalet hästar som avlider varje år är i praktiken troligtvis högre än vad de insamlade uppgifterna visar, där en del av mörkertalet troligen förklaras av att döda hästar begravs men att hästägaren inte avregistrerar hästen. Sedan kravet på tillstånd från Länsstyrelsen avskaffades är det svårt att veta hur många hästar detta gäller.

5.5 Slakt av häst i Sverige

Enligt Jordbruksverkets registerenhet tog sammanlagt 20 slakterier i Sverige emot hästar för slakt under 2018, en kraftig minskning sedan den förra versionen av denna rapport gavs ut. Under 2012 var antalet slakterier 34 stycken. Antalet hästar som slaktades på respektive anläggning varierar kraftigt; från endast någon enstaka häst under hela året, till dryga 400 hästar (2018).

Geografisk spridning av slakterier i Sverige som slaktat häst under 2018 (ungefärlig placering).

Många av de slakterier som tar emot hästar anpassar sin verksamhet för att passa både hästar och hästägare. Det är till exempel vanligt att hästar tas emot på speciella dagar och/eller tider när det är lugnt på slakteriets område, t.ex. tidigt på morgonen innan verksamhet med andra djur startat. Hästar hanteras alltid separat, stallas upp mycket sällan och avlivningen sker generellt i direkt anslutning till ankomsten.

Hästar hämtas sällan med slakteriets transport vid stallet, det vanligaste är att hästägaren själv kör hästen till slakteriet. Endast något enstaka slakteri har en separat slaktlinje för häst, normalt används samma linje som vid slakt av nöt. Det är däremot vanligt förekommande med avskilda utrymmen som används vid avlivning av hästar. Exempelvis kan bedövning ske på en avskild plats, som utomhus eller i ett rum i anslutning till den ordinarie bedövningsboxen. Syftet är att underlätta situationen för hästen, och kanske framförallt för hästägaren om den närvarar, som då slipper se annan verksamhet eller djur.

Slaktutbytet på en häst motsvarar ca 50 % av den levande vikten och avräkningspriset är starkt kopplat till hur hästkroppen klassas, dvs. om den är fet eller mager. Det genomsnittliga avräkningspriset ligger mellan 3 och 8 kronor per kilo slaktad vikt enligt information från slakterier till examensarbetet *I skuggan av skandalen* (Stina Ernstsson SLU, 2018). För att få aktuellt pris är det alltid säkrast att kontakta det slakteri där du vill slakta hästen och fråga vad de betalar just nu.

5.6 Analys av slakt- och avlivningsstruktur

Av det totala antalet hästar som avlivas årligen är det mindre än en tredjedel som slaktas för användning i livsmedelskedjan. Majoriteten av landets hästägare väljer att avliva hästen hemma och därefter omhänderta kroppen på olika sätt. Avlivning av en häst kostar från strax under tusenlappen till upp mot 4000 kronor, bland annat beroende på metod och tid på dygnet. Därefter tillkommer kostnaden för omhändertagande av hästkroppen. Beroende på alternativ, kan den kostnaden variera från tusenlappen till upp mot 15 000 kronor.

Många hästägare är villiga att bära en stor kostnad för avlivning och omhändertagande av hästen. Men dyra avlivningsalternativ kan också skapa problem vid sämre ekonomiska förutsättningar, och kan då utgöra en tydlig välfärdsrisk för hästar. Hästägare kan lockas att skänka bort eller sälja hästen billigt istället för att genomgå en känslomässig och ekonomiskt påfrestande avlivning. Ibland blir hästar också kvar längre i verksamhet än vad de borde av medicinska eller åldersmässiga skäl. Slakt är i nuläget det enda alternativet för hästägare som vill eller behöver undvika en utgift och kan dessutom generera en intäkt från avräkningen på köttet.

Energiåtervinning, det vanligaste sättet att omhänderta döda hästar, innebär att hästens kropp slutligen omvandlas till energi men dessförinnan sker flera transporter och processen är dyr. Kremering av hästar är förutom att vara det mest kostsamma alternativet också synnerligen energikrävande. Kremeringsugnar värms upp med fossila bränslen och värmen som genereras tas inte tillvara. Antalet tillstånd för nedgrävning av hästar ökade under de åren tillstånd krävdes och det finns inget som tyder på att antalet begravnade hästar skulle ha minskat efter att kravet på tillstånd togs bort. Begravning är alltid en risk för skador på vatten och mark även om begravningsplatsen kontrolleras och godkänns. Dessutom blir medicinsk avlivning vanligare och än så länge är det relativt okänt hur dessa mycket giftiga preparat bryts ned i hästkroppen och kan spridas till mark och omgivande miljö. På grund av sin toxicitet utgör avlivningspreparat även en tydlig fara för personer som närvarar vid avlivningen.

Under de senaste 20 åren har slakten av hästar i Sverige halverats och hittills fortsätter det minska för varje år. Det finns ett flertal fördelar med att åter få in en större andel hästar i den svenska livsmedelskedjan när livet är över. Bland annat finns behov en lättillgänglig avlivningsstruktur som passar samtliga ekonomiska förutsättningar. Stora delar av världens befolkning står inför en hotande livsmedelsbrist, vilket ur ett globalt perspektiv understryker vikten av att hushålla med alla tillgängliga resurser. Samtidigt som hästkött förstörs importeras årligen mellan 150 och 400 ton hästkött till Sverige. Ökad slakt i Sverige kan minska volymen hästkött som måste importeras, vilket är fördelaktigt ut ett hållbarhetsperspektiv och bör dessutom anses vara fördelaktigt för livsmedelssäkerheten.

De slakterier som fortfarande tar emot hästar för slakt är inte längre lika väl spridda över landet som de en gång var. Efter livsmedelsskandalen 2013 där hästkött hittades i helfabrikat som angav annat djurslag på innehållsförteckningen, bland annat lasagne, slutade flera slakterier med slakt av häst trots att felet inte inträffat i Sverige. Beslutet fattades oftast efter krav från större uppköpare av kött som var oroliga för slutkonsumentens rädsla för att inte veta exakt vad de åt. Provtagningar i svenska slakterier har dock inte visat någon kontaminering från hästkött i andra slaktprodukter.

Mer om hur slakten av häst påverkades av livsmedelsskandalen 2013 går att läsa i ett examensarbete vid Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) av Stina Ernstsson, agronom. Examensarbetet heter "I skuggan av skandalen – En studie om hästen i livsmedelskedjan i Sverige" och finns länkad i slutet av rapporten.

Projektet har inte genomfört en djup analys av beräkningar av effekter på miljö eller klimat mellan olika alternativ för att omhänderta hästkroppar. Istället har allmänt vedertagna argumenten nyttjats, som att t.ex. livsmedel producerade inom landet är överlägset importerade med avseende på miljö, klimat, djurhälsa och djurvälstånd. Dessutom har processer som innebär förbrukning av stora mängder fossila bränslen (t.ex. kremering) ansetts vara sämre i jämförelse med de som slutligen genererar energi (energiåtervinning) eller resurser som livsmedel (slakt).

6. HÄSTEN I DEN SVENSKA LIVSMEDELSKEDJAN

Det finns flera villkor och förutsättningar för hästen i den svenska livsmedelskedjan. Det är viktigt att utreda dessa vidare för att därefter kunna informera och upplysa hästägare samt övriga inblandade berörda aktörer.

6.1 Marknaden för hästkött

En viktig förutsättning om fler hästar ska användas i den svenska livsmedelskedjan är att det finns avsättning för råvaran, d.v.s. en efterfrågan på hästkött. Konsumtionen av hästkött i Sverige är relativt liten, bara omkring 0,1 kg/person/år (Jordbruksverket, 2017). Det är inte särskilt vanligt att äta stora mängder hästkött men det är ändå förhastat att fastslå ett kraftigt motstånd inför hästkött som livsmedel.

I början av 2013 genomförde projektet en mindre marknadsundersökning kring konsumtion av hästkött. Undersökningen visar något överraskande på ett intresse för hästkött som livsmedel. Hela 68 % av de tillfrågade anger att de har ätit hästkött någon gång och 24 % svarar att de skulle kunna tänka sig att äta mer hästkött om det fanns lättillgängligt i butik. I stort sett en lika stor andel svarar att ingenting kan få dem att äta hästkött, vilket tyder på en tydlig individuell variation i konsumtionsvanor. Det finns svårigheter att hitta hästkött i ordinarie livsmedelsbutiker, vilket kan vara ett mer lättlost problem jämfört med att ändra starka personliga åsikter kring konsumtion av ett visst livsmedel.

Marknaden för hästkött i Sverige är relativt stadig och det finns generellt avsättning för det kött som produceras i slakten. Slaktas fler hästar går konsumtionen upp och slaktas färre sjunker den. En sådan variation kan tyda på att det finns en *dold* avsättning för råvaran.

Den svenska slakt- och charkindustrin befinner sig i en marknadsmässig svår situation; låg lönsamhet och hård konkurrens med importkött. Projektets kontakter i slaktbranschen visar ett generellt intresse för att öka slakten av häst. Men det finns även en oro för den allmänna opinionen och därför en försiktighet inför aktiv marknadsföring. Slakt- och charkbranschen har lyft fram några viktiga aspekter för en ökad slakt av häst:

- Viktigt med höjd status på hästkött som livsmedel!
- Val av läkemedel, passhantering och kunskap om hästpass är avgörande.
- Besiktning av framförallt häst upplevs kostsam trots subventioner.
- Skilda åsikter om lönsamhet mellan slakt- och styckningsbransch.
- Delar av charkindustrin tycker att tillgången på svenskt hästkött är ojämn.
- Jämnare flöde av hästar till slakt skulle kunna påverka avräkningspriset uppåt.
- Kvalitet och garanterad tillgång lyfts fram som fördelar med importkött.

6.2 Livsmedelsskandalen 2013

I februari 2013 avslöjades en omfattande livsmedelsskandal i Europa. I en mängd länder, inklusive Sverige, påträffades hästkött i färdigmatprodukter märkta att innehålla nötkött. Skandalen medförde en intensiv debatt i media som också höll i sig under en anmärkningsvärd lång tid. Under den pågående debatten gavs möjligheter att belysa positiva aspekter av hästkött som medvetet livsmedelsval och att rätt hanterat och kontrollerat hästkött är en bra och nyttig näringskälla, vilket generellt togs emot väl.

I media blev det egentliga huvudproblemet, märkningsfusket, till viss del åsidosatt. Rapporteringen fokuserade snarare kring hästkött och frågan om att överhuvudtaget konsumera kött från hästar som livsmedel.

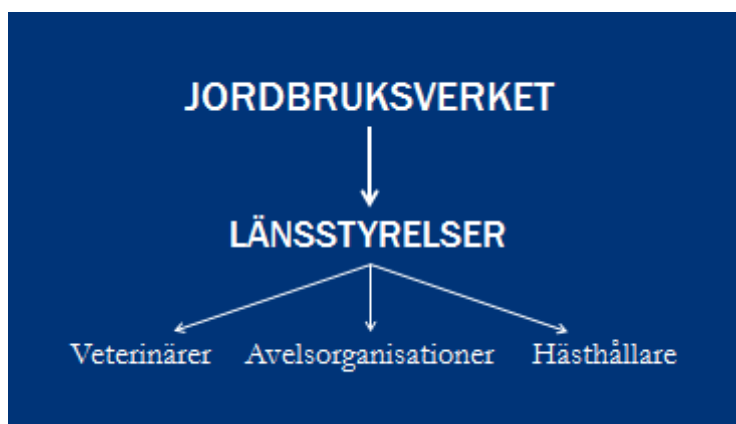
Vissa slakterier har slutat ta emot häst för slakt (sedan mitten av februari 2013), framförallt beroende på krav från styckare och leverantörer samt svårigheter att sälja råvaran. Framförallt har det funnits en oro för att produkter ska kontamineras av hästkött och leda till ytterligare debatt i media. Analystekniker som används idag är mycket känsliga och det krävs mycket små nivåer för att detektera och separera olika typer av DNA. I värsta fall kan det innebära att nötkött ratas från anläggningar som även hanterar häst, bara för att undvika risken för kontaminering. För slakterier och styckare är slakt eller styckning av häst en försvinnande liten del av den totala verksamheten och därför kan en sådan utveckling i princip innebära att slakt av häst upphör och svenskt hästkött försvinner från marknaden.

6.3 Hästpass och läkemedel

Val av läkemedel samt hantering av hästpass är sannolikt de mest avgörande faktorerna för hästen i livsmedelskedjan. Är hästen utesluten från livsmedelskedjan återstår endast alternativet att betala för avlivning och omhändertagande av hästkroppen. Det händer tyvärr att det anländer hästar och hästägare till slakteriet som måste avvisas från slakt på grund av felaktiga pass (t.ex. dubblettpass). Situationen är påfrestande och obehaglig för alla inblandade och beror på okunskap kring krav på hästpasset vid slakt.

Det finns tecken på att hästpass inte alltid hanteras helt och hållet enligt det uppsatta regelverket. Bland annat rapporteras om brister i samband med läkemedelsbehandlingar och förskrivning av läkemedel som utesluter hästen från livsmedelskedjan. Det är ytterst viktigt att hästar som blir behandlade med vissa läkemedel inte hamnar i livsmedelskedjan. Hästägare ska alltid se till att passet finns tillgängligt så veterinärer kan kontrollera om hästen får användas till livsmedel samt föra in läkemedelsbehandlingar som krävs. Det är även viktigt att öka den breda kunskapen om hästpass, det är exempelvis bara vissa läkemedelsbehandlingar som ska antecknas i passet – de som finns på "Hästlistan", även kallad "sexmånaderslistan", samt de som har livstids slaktkarens. Vid behandling med läkemedel som innebär livstids slaktkarens utesluts hästen från livsmedelskedjan genom att signera ett visst avsnitt i passet. Behandlingar som har en kortare fastställd karenstid ska inte antecknas i hästens pass, det framgår på förpackningen vilken karenstiden är och veterinären ska även informera om detta. Hästägare har även en tydlig skyldighet att veta vad hästen behandlas med och ansvara för hästen aldrig hamnar i livsmedelskedjan när den är under karenstid.

Regelverket kring hästpass är komplicerat och ansvarsfördelningen delad, vilket också kan vara en orsak till den varierande kunskapen hos samtliga inblandade parter. Jordbruksverket hanterar föreskrifter, länsstyrelserna ansvarar för kontroll och avelsorganisationerna för register och utfärdar hästpass. Samtliga aktörer, även hästhållare och veterinärer, som på något sätt berörs av regler och föreskrifter kring hästpass är skyldiga att känna till regler och de krav som finns.

Veterinärens roll

Val av läkemedel samt hantering av hästpass i samband med läkemedelsbehandlingar är veterinärens ansvarsområde. I första hand bör läkemedel som har en fastställd karenstid användas. Därefter finns två viktiga områden för hästpass; att alltid anteckna väsentliga läkemedelsbehandlingar i hästpasset samt se till att hästen utesluts från livsmedelskedjan om behandlingen innebär livstids slaktkarens. Veterinärer eller hästägare kan även välja att utesluta hästen från livsmedelskedjan, allmänt kallat att *kryssa hästen i passet*. Hanteringen innebär att många hästar utesluts från livsmedelskedjan och det är inte alltid hästägare är helt införstådda med att hästen därefter aldrig kan slaktas på ett slakteri.

En del läkemedel har livstids slaktkarens vilket beror på att MRL-värdet (Maximum Residue Limit) inte finns framtaget. MRL-värde är lika med den högsta mängden av en substans som efter en behandling får finnas kvar i ett livsmedel för att det ska vara ofarligt att konsumera. Värdet anges i koncentrationen av den aktiva substansen, mikrogram/kilo kött och är ett gränsvärde som ligger till grund för karenstiden. Mer information om MRL-värden finns i dokumentet ”Tips till dig som hästägare innan slakt” på HNS hemsida.

Länsstyrelser

I ”Hästkattningarna 2004 och 2010 – En analys utifrån näringens perspektiv” framgår att länsstyrelser sällan kontrollerar hästpass i fält, det är också få som för statistik över tillgång på hästpass. En viktig åtgärd som kan förbättra hantering av hästpass är att genomföra kontroller. Stickprov eller flygande kontroller kan vara praktiskt och resursmässigt ogenomförbart, men hästpass borde alltid kontrolleras i samband med samtliga hästrelaterade ärenden. Länsstyrelserna ansvarar för kontroll av hästpass.

Avelsorganisationer

De av Jordbruksverket godkända avelsorganisationerna ansvarar för att utfärda hästpass och att föra register över hästar som registreras i organisationens databas. I Sverige finns 18 godkända avelsorganisationer, varav fem omfattar majoriteten av de svenska hästarna; Svensk Travsport (varm- och kallblodig travhäst), Svensk Galopp (engelskt fullblod), Svenska Islandhästförbundet, Avelsföreningen för Svenska Varmblodiga Hästen och Svenska Hästavelsförbundet. Svenska Hästavelsförbundet agerar dessutom serviceorganisation till flertalet mindre avelsorganisationer.

Avelsorganisationernas hemsidor erbjuder överlag mycket god information om obligatoriskt passkrav för samtliga hästar samt hur hästägare går tillväga för att registrera sin häst och ansöka om hästpass.

Analys och förslag kring information om hästpass

Ansvar för en korrekt hantering av hästpass är gemensamt:

- Samtliga aktörer (myndigheter, avelsorganisationer, veterinärer, hästhållare och hästägare) ansvarar för att hästpassförordningen (Förordning nr 504/2008) efterföljs.
- Hästhållaren och hästägaren ansvarar för att ansöka om hästpass och därefter för att det finns tillgängligt där hästen hålls.
- Veterinärer ansvarar för att anteckna läkemedelsbehandlingar från den så kallade *hästlistan* (Förordning nr 1950/2006) i hästpasset samt att se till att hästen utesluts från livsmedelskedjan om behandlingen innebär livstids slaktkarens.
- Slakteriet (livsmedelsföretagaren) ansvarar för identifiering av hästen och kontroll av hästpasset inför slakt.

6.4 Information och kommunikation till hästägare

Det är viktigt att hästägare planerar och har kunskap om olika alternativ i slutet på hästens liv, samt dess praktiska och ekonomiska innebörd. Det är även betydelsefullt att veta var eller till vem man kan vända sig för att få hjälp och hitta trovärdig information samt vilka krav som ställs på hästen och hästpasset vid slakt.

HästSverige

Kunskapsportalen HästSverige är resultatet av ett samarbete mellan Sveriges lantbruksuniversitet, Statens Veterinärmedicinska Anstalt, Hästnäringens Nationella Stiftelse, Stiftelsen Hästforskning, Lantbrukarnas Riksförbund och Agria Djurförsäkring. Syftet med HästSverige är att höja kunskapsnivån om häst genom aktuell och korrekt information. Portalen präglas av kunskap som vilar på vetenskap och beprövad erfarenhet. *Hästliv* har samarbetat med HästSverige för att ta fram kunskapsavsnitt om avlivning, slakt, omhändertagande av hästens kropp, hästpass och läkemedels karenstider för slakt. Länk till avsnittet finns sist i rapporten.

HNS hemsida

Rapporten *Hästliv* gavs ut första gången 2013 som ett sammanställt faktadokument och finns i sin helhet på hemsidan. Där finns även länkar och kontaktlistor till slakterier och andra aktörer som kan anlitas vid avlivning av häst och omhändertagande av hästkroppar. Informationen har samlats under projektets avsnitt på HNS egen hemsida. Syftet är att erbjuda hästägare information och kontaktuppgifter som kan underlätta beslutet om slutet på hästens liv. Länk till avsnittet finns sist i rapporten.

Avsikten är att kontaktuppgifter till slakterier och andra aktörer fortsättningsvis ska uppdateras minst en gång varje år. Endast slakterier som faktiskt har slaktat häst och är godkända via Livsmedelsverket är inkluderade på listan. Övriga aktörer som avlivar och/eller omhändertar hästar har tagits med under förutsättning att verksamheten finnas registrerad på något sätt, t.ex. för hantering av animaliska biprodukter eller djurtransportör.

7. REFLEKTION

Projektet *Hästliv* har en mycket viktig uppgift i att skapa acceptans för diskussionen kring olika alternativ i slutet av hästens liv och hästens roll i den svenska livsmedelskedjan. En känslomässig ovilja att hantera situationen kring avlivning eller slakt kan leda till att hästägare är oförberedda när de måste besluta hur hästens liv ska avslutas.

Projektet har sedan tidigare identifierat tre målgrupper som är avgörande för att få in hästar i den svenska livsmedelskedjan:

1) Hästägare

Hästägare vet *att* och *var* det finns slakterier för häst, *väljer* att lämna hästen till slakt samt har kunskap om val av läkemedel och krav på hästpasset.

2) Återförsäljare, grossister och branschorganisationer

Det finns svenskt hästkött att *köpa* i butiker och *beställa* på restauranger.

3) Konsumenter

Konsumenter vill köpa och äta *svenskt* hästkött.

Även om både konsumtionen av hästkött och antalet slaktade hästar i landet har minskat med åren så är samma grupper fortfarande viktiga att arbeta med. Slaktalternativet är angeläget och *måste* finnas kvar över hela landet! Antalet slaktade hästar har ett starkt samband med hur många slakterier det finns och hur nära hästägaren har till närmsta slakteri. Ett antal nackdelar finns om slakt av häst till livsmedelsanvändning skulle upphöra i Sverige. Djurvälstånd och ekonomi är två mycket viktiga aspekter. Vidare måste kunskapsspridningen om hästpass och dess funktion fortsätta. Här har alla aktörer som hanterar hästpassen en mycket viktig roll – myndigheter, avelsorganisationer och veterinärer.

8. ÖVRIGT

8.1 Referenser

Braam, Å. Hästskattningarna 2004 och 2010 – En analys utifrån näringens perspektiv. Jordbruksverket och Hästnäringens Nationella Stiftelse, 2012.

Djurtransportutredningen. Kännande varelser eller okänsliga varor? Statens offentliga utredningar, SOU 2003:6.

8.2 Länkar

EU – Förordning (EG) nr 504/2008 – ”Hästpassförordningen”

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:149:0003:0032:SV:PDF>

Examensarbetet *I skuggan av skandalen: en studie om hästen i livsmedelskedjan i Sverige*. av Stina Ernstsson, Sveriges Lantbruksuniversitet 2018

https://stud.epsilon.slu.se/13212/1/ernstsson_s_180320.pdf

Hästkrematoriet Ellenberga Gård, Munka Ljungby

<http://hastkrematoriet.se/>

Hästkrematoriet i Norrland

<http://www.hastkrematorietinorr.se/>

Hästnäringens Nationella Stiftelse – *Avelsrapport 2017 - Hästar och uppfödare i Sverige*

<https://hastnaringen.se/dokument/avelrapport-hastar-och-uppfodare-sverige/>

Hästnäringens Nationella Stiftelse – Projektet *Hästliv*

<https://hastnaringen.se/det-har-gor-vi/hasten-i-fokus/nar-hastens-liv-ar-slut/>

HästSverige – När hästens liv är slut

<http://www.hastsverige.se/avlivning.html>

Jordbruksverket – Avlivning och slakt av hästar

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/olikaslagsdjur/hastar/slutetavhastensliv/avlivningochslakt.4.6a459c18120617aa58a8000129.html>

Jordbruksverket - Begravning

<http://www.jordbruksverket.se/download/18.397e79014b385e995f97ec1/1422861661769/Nedgr%C3%A4vning%20abp%20150130.pdf>

Jordbruksverket – Hästpass

<http://www.jordbruksverket.se/amnesomraden/djur/olikaslagsdjur/hastar/hastpass>

Jordbruksverket – Hästpass, en id-handling (broschyr)

http://www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Pdf_ovrigt/ovr57cv2.pdf

Kemikalieinspektionen – Godkända insektsmedel för hästar

<http://www.kemi.se/sv/Innehall/Fragor-i-fokus/Insektsmedel-for-hastar/>

Konvex

<http://www.konvex.se/>

Livsmedelsverket – Kontroll av hästar och hästpass vid slakt

<https://www.livsmedelsverket.se/produktion-handel--kontroll/livsmedelskontroll/offentlig-kontroll/kontroll-av-livsmedelsforetag1/kontroller-vid-slakt? t id=1B2M2Y8AsgTpgAmY7PhCfg%3d%3d& t q=h%c3%a4stpass& t tags=language%20sv>

3asv%2csiteid%3a67f9c486-281d-4765-ba72-ba3914739e3b& t ip=94.246.117.150& t hit.id=Livs Common Model PageTypes ArticlePage / ff6de9f7-910a-417f-8bb6-53e9oedc7f64 sv& t hit.pos=1

Länsstyrelser

<http://www.lansstyrelsen.se/Sv/Pages/default.aspx>

Statens Veterinärmedicinska Anstalt (SVA) – Kremering

<https://www.sva.se/analyser-och-produkter/tjanster-vid-svas-forbranningsanlaggning>

Svensk Lantbrukstjänst

<http://www.svensklantbrukstjanst.se/>

Hästnäringens Nationella Stiftelse (HNS) arbetar för och med den svenska hästnäringen. HNS är en paraplyorganisation med uppdrag att genom kunskap och samverkan långsiktigt stärka och utveckla svensk hästsektor. Detta blir verklighet genom satsningar på bland annat utbildning, hästuppfödning och ungdomsverksamhet. HNS ansvarar också för en hållbar och rationell verksamhet av Hästnäringens Riksanläggningar – Flyinge, Ridskolan Strömsholm och Wången, samt forskning och utveckling via Stiftelsen Hästforskning.

HNS – hästen utvecklar och förenar Sverige